

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ
ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

Ову књигу Филолога уредили
М. ПАВЛОВИЋ Р. БОШКОВИЋ М. ПЕШИКАН

Секретар
Ж. СТАНОЈЧИЋ

Књ. XXX — св. 1—2

БЕОГРАД
1973

Никола РОДИЋ
(Београд)

ИНТЕРФЕРЕНЦИЈА Ф : П И П : Ф

1. У Мирослављеву јеванђељу, као и у другим споменицима из прве фазе формирања српскохрватске редакције ћирилских споменика, наилазимо на многе речи преузете из других језика, нарочито грчког, које су директно утицале на формирање нашег књижевног језика најранијег периода. Интересантно је зато пратити њихово прилагођавање и прихватање, поготово начин писања, који свакако одржава и њихов изговор. Јужни Словени су још пре стварања своје књижевности и формирања књижевног језика дошли у контакт са развијенијим културама и њиховим језицима, грчким и латинским, па су још онда били приморани да неке гласове прилагоде свом језичком систему, што је касније могло представљати само олакшицу и одраз већ прихваћеног стања. На ово је, свакако, утицао и налазио своје место закон престижа. Интересантно је зато пратити сучељавање неколико момената у том погледу, а најважнији су писарска традиција и пишчева и преписивачева обавештеност и индивидуалност, кроз коју се огледа и народни изговор.

2. У овом раду биће речи о интерференцији гласа *ф* са гласом *и* и обрнуто. Познато је, наиме, да прасловенски језик, а као његове континуанте и словенски језици, у свом гласовном систему није имао гласа *ф*. Језици са којима су дошли у контакт Јужни Словени, грчки и латински, имали су у свом гласовном систему овај глас, па је зато интересантно пратити његову судбину на нашем терену. Задржаћемо се првенствено на материјалу који нам пружа Мирослављево јеванђеље, али ћемо се осврнути и на материјал који нам пружају Маријино и Вуканово јеванђеље, Рјечник из књижевних старина српских Ђ. Даничића, Рјечник JAZU и неке дијалектолошке расправе.

3. Највише материјала за овај рад пружају нам, свакако, лична имена, и то из више разлога. Прво, она су директно везана за примање хришћанства и црквено богослужје, а надевана су као имена хришћанских светитеља. Друго, представљају директну континуанту превода црквених књига од Тирила и Методија (о овоме в. мој рад *О неким biblijskim imenima u našem jeziku, Onomastica Jugoslavica 3*, у штампи). Најинтересантније лично име у овом погледу је, свакако, име Филип, *Philippus*, Φίλιππος. У Мирослављу јеванђељу оно се јавља у неколико графичких варијанти. Поред облика са иницијалним *φ*: филипа 5b, 85a, што одговара потпуно грчком облику τοῦ Φιλίππου, налазимо и облик са иницијалним *ѿ*: пилипъ 244a. Међутим, пошто је изгубљен осећај за правилност, налазимо и овакве случајеве: са *φ* уместо *ѿ* у трећем слогу, а са *ѿ* у првом, дакле обрнуту супституцију, нпр. пилифъ 217b и са потпуном заменом у корист *φ*: филифъ 218a. Дакле, *φ* и *ѿ* интерферирају, њихова супституција није тачно фиксирана. Сличну ситуацију, тј. интерференцију *φ* : *ѿ* и *ѿ* : *φ*, налазимо и у овим примерима. Поред облика пилатъ 284a, 284b, који потпуно одговара грчком облику Πιλάτος, много чешће *ѿ* интерферира са *φ*, нпр. филатъ 272 в, 287b, 291b; филата 290b; кѣ филатоу 281a, 285b; парисѣки 36a; парисѣкици 106b; газопилацию 144a (: φαρισαῖος, τὸ γαζοφιλакεῖον) и сл. Интересантна је појава да се често јавља *φ* уместо етимолошког *ѿ*, као што је напред поменуто. Исто имамо и у примерима: фараскѣвѣпци 281a поред облика параскѣвѣги 274a, који одговара грчком облику παρασκευή, затим мариѣ клеѣфова 278b уместо са *ѿ*, што би одговарало грчком облику τοῦ Κλωπᾶ. Интерференцију *φ* : *ѿ* запажамо и у облицима: килѣпинъ 274a, ѿ канапы 285a; филосопа 333a; епипаниѣ 336b; епиниѣ 304a и сл. У Маријину и Вуканову јеванђељу нема много одступања у погледу дистрибуције гласа *φ*. У Маријину се уместо каѣѣрѣнаоуѣмъ 826, које се јавља чешће, налази и облик са *φ* : каѣѣрѣнаоуѣмъ 60₁₁, док у другим случајевима не налазимо на интерференцију *φ* : *ѿ* и обрнуто. У Вуканову редовно налазимо облик филипъ 22b итд., али и облик парисѣки 5a, 2d уместо с етимолошким *φ*.

4. Као што се види, у Мирослављевоу јеванђељу имамо неколико графичких варијанти супституције гласа *φ*. Која је варијанта била изговорна у време настанка Мирослављева јеванђеља, тешко је рећи. Међутим, ако узмемо у обзир чињеницу да се интерференција *φ* : *ѿ* јавља и у Гршковићеву апостола,¹ који је из истог временског периода из

¹ А. Белић, *Основи историје српскохрватског језика*, I Фонетика, Београд 1960, стр. 109—110.

којег је и Мирослављево јеванђеље, а такође и са исте територије, Хума, онда можемо закључити да је форма са *ī* била народна црта. Томе у прилог иду и потврде из каснијег периода. Даничић бележи у свом Рјечнику неколико форми са *ī* м. *ф*, нпр. *пилипъ*, *пилипо* (из 1100—1200. г.) и сл. Ову појаву констатује и М. Павловић у Белићевим одломцима босанског јеванђеља, где каже да се *ф* и *ī* мешају.²

5. У Рјечнику JAZU налазимо пуно примера са интерференцијом *ф : ī* и обрнуто узетих из књижевних споменика и народних говора. Тамо се наводе речи различитих категорија, антропоними, патроними, деминутиви и хипокористици са напоменом где се употребљавају, што је за нас веома важно. Тако се наводе облици *Pllip*, *Pllipa* (женско име), *Pllipac* (у Лици), *Pllipāš* (у Лици), *Pllipašić*, *Pllipènda* (у Лици; Матавуљ има и једну приповетку са истим називом), *Pllipić* (у Лици), *Pllipović* (Лика, Хрватска, Херцеговина), *pilozorija* (Хекторовић), *pilusop* (Зборник из 1520. год.) и сл.

6. Наши се дијалекти у овом погледу различито понашају. Видели смо да Рјечник JAZU даје углавном примере интерференције *ф : ī* из западних наших крајева (Херцеговина, Босна, Далмација, Лика). Међутим, ова гласовна појава позната је и нашим говорима на истоку. Тако, на пример, П. Ивић наводи за говор Галипољских Срба облике *īасуљ* и *Сīѝѝīан*³. И Д. Барјактаревевић констатује да се у Сјеничкој зони *ф* супституише са *ī* у именима и презименима, нпр. *Трїѝковић*, *Трїѝкѝвче* и сл.⁴ Проф. Стевановић каже за источноцрногорски дијалекат да познаје појаву замене *ф* са *ī*, али та појава није позната целој територији, нпр. не у Васојевићима. Он бележи ове примере: *Трїѝко*, *Трїѝуновић*, *Трїѝковић*, *Трїѝун*.⁵ Д. Вушовић каже да у говорима источне Херцеговине сугласник *ф* уопште не постоји, већ се уместо њега изговара сугласник *в*. Међутим, каже да је у неким случајевима сугласник *ф* прешао у *ī*, нпр. *Трїѝун*, *Трїѝо*, *Трїѝко*, *Јѝсїѝ*⁶. Ова појава се среће у говорима и даље према западу. За говоре Јајца и околине проф. М. Павловић констатује замену *ф* са *ī* — *Пилиѝ ѝрм*, (фра)⁷, а М. Реше-тар за говоре католика и муслимана употребу *ī* м. *ф* у Босни, нпр. *Pranjo*

² М. Павловић, *Белићеви одломци босанског јеванђеља*, Зборник А. Белићу I, Београд 1921, стр. 245.

³ П. Ивић, *О говору Галипољских Срба*, СДЗБ XII, стр. 130—131.

⁴ Д. Барјактаревевић, *Новојазарско-сјенички говори*, СДЗБ XVI, стр. 66.

⁵ М. Стевановић, *Источноцрногорски дијалекат*, ЈФ XIII, стр. 48—9.

⁶ Д. Вушовић, *Дијалекат Источне Херцеговине*, СДЗБ III, стр. 26.

⁷ М. Павловић, *О говору и сїановниѝву Јајца и околине*, СДЗБ III, стр. 109.

(уп. пат. Прањић), *jerit* и сл.⁸ И П. Ивић констатује да ареа шире супституције *џ* са *ѡ* захвата један део Босне.⁹ За говоре Босанске крајине М. Дешић у својој дисертацији констатује поред других замена и замену *џ* са *ѡ*, нпр. *Пилићовић*, *Тријун-дан* и сл.¹⁰ За истарске говоре Ј. Рибарић каже да туђе *џ* замењују са *ѡ* — *Osip*, *Stipan*, *Stipe* и сл.¹¹ Код кајкаваца такође налазимо интерференцију *џ* : *ѡ*. П. Скок наводи у свом Рјечнику хрватско-кајкавску реч *rosulica* (< *fasól*)¹², која се чује и у Панонији: *ѡдцелица* (у Барањи).¹³ За тал. *finestra* у средњој Далмацији чује се *ѡонисѡфра*, са *ѡ* м. *џ*. Дакле, на широкој територији нашег језичког подручја запажа се у народним говорима интерференција *џ* са *ѡ*, нпр. *Сѡејан*, *Сѡјејан*, *Сѡејановић*, *Сѡјејановић*. У говору Јањева, у којему се сукобљавају разни утицаји, имамо двојство: *Сѡѡејан* али *Филић*, *Фиља*, пат. *Филић* и сл.¹⁴ Блаже Конески у својој Историји македонског језика наводи да се у македонском у прво време *џ* прилагођавало словенском изговору и прелазило у *ѡ*, нпр. *Ничѡур* (име села у Реци < Никифор), *Сѡејанци* (село у тетовском крају) и сл.¹⁵

7. Из изложеног се види да на широкој зони наше језичке територије од најранијих времена па до данас глас *џ* интерферира са гласом *ѡ*. Поставља се питање да ли је то само проста замена лабиоденталног безвучног *џ* са билабијалним безвучним *ѡ* као што имамо замену лабиоденталног звучног *џ* са билабијалним звучним *б* (о интерференцији *v* > (w) > b и b > (w) > v вид. М. Pavlović, *Orbis scriptus, Festschrift für D. Tschizewskij*, 1966, стр. 622—623) или у томе треба тражити дубљих узрока. Наиме, поставља се питање да ли у тој појави треба гледати и супстратни подстицај несловенског типа или је једноставно схватити као супституцију. За осветљавање овог проблема свакако не треба мимоићи балканску миксоглотију, па и шире, медитеранску. На ово нас упућују чињенице. На пример, женски дивоним и антропоним *Плана* (Црна Гора), који проф. М. Павловић методом микроанализе идентификује као базу **fla(eg)* са *џ* : *ѡ*, као што се показује у презимену *Пилејић*, гр. φλος (не „пиле“), јањевски патроним *Филић* : *Пи-*

⁸ М. Rešetar, *Der štokavische Dialekt*, Wien 1907, стр. 117.

⁹ П. Ивић, *Два главна њраваца развоја консонантизма у српскохрватском језику*, Годишњак Фил. факултета у Н. Саду II, стр. 166—167.

¹⁰ Према материјалу М. Дешића за докторску дисертацију.

¹¹ Ј. Ribarić, *Razmjestaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri*, СДЗБ IX, стр. 81.

¹² Р. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* I, s. v.

¹³ В. Ст. Караџић, *Српски рјечник*, Београд 1935, s. v.

¹⁴ По мом материјалу.

¹⁵ Б. Конески, *Историја македонског језика*, Београд—Скопје 1966, стр. 68.

лић и сл. у зонама које идентификује као келтске.¹⁶ Облике са *й* м. *ф* налазимо и у другим језицима. Такав случај имамо у лат. *palagga*: гр. *πάλαγγα*, асс. од *πάλαγγξ*.¹⁷ Наша реч *йасуљ* (cf. P. Skok, Etimologijski Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika II, s. v.) одговара лат. *phasēlus*, гр. *φάσηλος*. Ерну-Меје поред ових облика наводе и деформисан лат. облик *passiolus*, са р м. *f*.¹⁸ Фриск наводи поред грчких облика *φάσηλος*, *φασίολος* и облик *πασίολος*, такође са заменом *ф* : *й*¹⁹, као што је случај у нашем језику. Међутим, по усменом саопштењу проф. М. Будимира то није ни грчка, ни латинска, већ старобалканска реч. Исти случај имамо и у називу бугарског града Пловдива. Стари облик овог имена био је *пѣлпѣдивѣ*, трач. *Pulprudeva* < гр. *Φιλπρόπολις*.²⁰ Меје-Вендријес наводе у компаративној граматици грчког и латинског језика да у неколико најстаријих италских докумената грчке безвучне аспирате прелазе у безвучне неаспироване, нпр. *Pilipus* (Corpus Inscriptionum Latinarum, I, 354), *triumpis* (Quintilian, I, V, 20)²¹, затим у најстаријим латинским посућеницама *ampula* < *ἀμφορεύς*, *purpura* < *πορφύρα*, *raenula* < *ραινόλης* итд.²² На Крети, у Закону Гортина, такође налазимо п м. *ф*, нпр. *περοι* м. *φέροι* и сл.²³

8. Као што се види, овај процес је врло стар и распрострањен и треба га, бар што се нашег језика тиче, посматрати шире и у том оквиру. Мислим да овим путем треба и решавати овај проблем, путем супстрата, упоредном фонетиком, а не узимати га као изолирану појаву, односно просту супституцију. Стога ће се морати ово питање детаљније и све-стријаније претрести у овоме региону и другим индоевропским дијалектима.

¹⁶ М. Павловић, *Миксоглојске микроанализе и балканиситичка ономастичка*, ЈФ XXIX, стр. 11.

¹⁷ А. Ernout—А. Meillet, *Dictionnaire Etymologique de la Langue Latine*, Paris 1951, s. v.

¹⁸ *Idem*, s. v.

¹⁹ Н. Frisk, *Griechisches Etymologisches Wörterbuch*, s. v.

²⁰ Према усменом саопштењу проф. М. Будимира.

²¹ А. Meillet et J. Vendryes, *Traité de grammaire comparée des langues classiques*, Paris 1948, стр. 56—57.

²² *Idem*, стр. 32.

²³ *Idem*, стр. 29.